

Literatura lluminosa

L'electricitat és un element bàsic en el món d'avui. Però algunes obres literàries ens recorden que no fa gaire era inusual. Al mateix temps, l'electricitat ha servit per a compondre metàfores.

Quan el caçador apunta a la torre de tensió i dispara, comença la història. El poble s'ha quedat sense energia elèctrica i durant més de 150 pàgines els personatges es mouran a les palpentes, estranys en un món que ha abandonat forçosament la lluminositat artificial. La novel·la, prou coneguda, és *L'instint* (1992), de Sergi Pàmies.

A *L'instint*, Pàmies ens fa adonar de com seria un món que se submergeix en tenebres quan el sol es pon. En un cert moment, un personatge es demana què passaria si la llum –l'artificial, s'entén– no tornés més. “El capellà hauria de viure com els missioners de la selva, amb espelmes i fogueres, sense cap de les comoditats i dels avantatges que el progrés ha creat. Ni rentadora, ni aspiradora, ni torradora, ni televisió, ni tampoc micròfon a l'església per dir missa”. El capellà també s'imagina Las Vegas a les fosques, convertida en una ciutat arruïnada.

I el discjòquei sap que es quedaria sense feina. Però es nega a admetre-ho. Adquiriria una pila gegantina, com fos, per endollar-hi “els llums, les neveres, els altaveus, l'assecador de mans del lavabo, l'aire condicionat...” Però de sobte es pregunta quina indústria podria funcionar, sense electricitat, per fabricar piles gegantines. En el nostre món lluminós, no cal dir que l'electricitat és essencial. Una estona sense llum ens deixa perduts, atura l'activitat laboral, ens pren la majoria d'entreteniments. I no fa pas tant que la vida es desenvolupava sense electricitat. El canvi devia ser impressionant i la gent que el va viure en dona testimoni.

Un d'aquests és Carles Soldevila. La revolució elèctrica el devia deixar tan sobtat que les seves memòries es titularen *Del llum de gas al llum elèctric*. Prenia així els símbols de dues èpoques ben diferents, a cavall de les quals havia viscut. Però l'electricitat no va ser només un element del títol de les memòries de Soldevila, sinó que va servir a l'escriptor per a compondre metàfores i símil.

Així, la protagonista de *Fanny* (1929) diu que, en l'atracció amorosa, hi deu intervenir

aquest fenomen físic: “Per força hi ha d'intervenir l'electricitat en aquestes coses... Hi ha un corrent que passa a través dels dits, que s'enfila pel braç i que arriba al cor”, diu mentre passeja de la mà amb el jove Jordi. I a la mateixa novel·la Fanny es lamenta de no haver pogut arribar a ser una gran estrella de l'espectacle: “No; no em varen deixar temps per arribar a brillar; van tallar el corrent un parell d'anys abans... ‘No hi ha corrent’, com en els tramvies”.

A *Valentina* (1933), del mateix Soldevila, la protagonista comenta que els sentiments no s'improvisen: “... no funcionen com els interruptors de l'electricitat”. Però la mare de Valentina, vídua, desitjosa que la filla accepti el seu nou matrimoni, pensa en una altra propietat física de la llum: confia que el seu casament empenyerà Valentina a apreciar Eusebi. “Un raig de claror –es pregunta–, en ferir la placa de seleni, no obre pas al corrent elèctric, que uns segons abans, dins la foscor, topava amb una resistència invencible? Ella ignorava aquest fet del món físic, però el veia com a segur i infal·lible en el món dels esperits”.

Qui sí demostra conèixer detalls d'aquests fenòmens físics és Soldevila. A més d'aquestes metàfores n'utilitza d'altres. Al conte “Una atzagaiada” hi escriu: “El meu front era humit. No tremolava pas, però sentia tot el meu organisme saturat de fluid com una ampolla de Leiden”. Aquest giny del segle XVIII va protagonitzar un dels intents d'emmagatzemar electricitat i es va convertir en un primer condensador rudimentari.

L'electricitat domesticada. Amb l'ampolla de Leiden l'electricitat començà a convertir-se en un espectacle mig màgic. Però encara faltava molt per a la lluminositat esclatant de les nostres ciutats. Tant, que Soldevila encara esmenta, en contes com “El miracle” i “Una alarma”, els arcs voltaics. Als seus “Fulls de dietari” –els articles que publicava diàriament a *La Publicitat*– Soldevila comenta que al poble de pagès on ha anat a passar uns dies –era el 1912– el forn

ha incorporat una pastera elèctrica. I assegura que "aquest any el pa és dolent". Però no ens precipitem a treure'n conclusions. No és pas que Soldevila anés contra l'electricitat. El que deu fer més dolent el pa deuen ser les obligacions amoroses del matrimoni entre el mosso del forn i la mestressa, fins aleshores vídua. Amb la pastera elèctrica "la farina es pasta tota sola, sense esforç d'home. Ai, amor! És nit. El forner és de la fornera; la fornera del forner. Ai, amor!"

Com podria Soldevila anar contra l'electricitat, ell que en un altre dels "Fulls", després de parlar per telèfon, es maravella: "Quina cosa és avançar per la vida amb un brillant seguici d'energies elèctriques domesticades. Cada dia trobo més graciosa l'època del món en què s'ha escaigut la meva naixença"? I lloa aleshores telèfon, telègraf, màquina d'escriure, tramvies, ascensors, higiene, llum... "i la sensibilitat que tot això comporta". Tanmateix, abans de l'electricitat ja hi havia gent que sabia treure profit de les circumstàncies. El senyor Arnoux, a *L'educació sentimental* (1870), de Gustave Flaubert, s'havia enriquit amb la il·luminació amb gas de les ciutats del Llenguadoc.

Canvi de fesomia. En tot cas, després del gas, les ciutats canvien. Ho veiem a *L'auca del senyor Esteve* (1907), de Santiago Rusiñol: "La vida d'urbanització havia transformat el barri, però encara havia fet més estrago en les costums i el comerç. Aquelles botigues fosques, negres, plenes d'escarabats i teranyines" s'havien obert a la llum amb amples vidrieres. Però, a més, havia arribat l'electricitat: "En comptes de quinquès de gas que feien més fred que claror, havien posat llum elèctrica; en lloc dels tristos brasers plens de cendra i terregada, que semblaven posats a terra, més que per donar caliu, per tirar-hi les pells de taronja, havien posat estufes".

Aquests canvis no eren pas lents, però encara es podien viure de forma més sobtada. Això podia esdevenir traslladant-se d'un país endarrerit a un altre que fos símbol de modernitat. És el que fa el protagonista de *Job* (1930), de Joseph Roth. A Rússia vivia en una casa que a l'hivern era plena d'escalfor, que "es desprenia de les cassoles, dels plats, dels cossos. Les barates espelmes dels candelers no ho suportaven i començaven a doblegar-se. L'estearina gotejava sobre les tovalles rogenques amb quadres blaus i s'encrostava en un moment". Més tard, obrien les finestres, les espelmes es revifaven i "l'estearina es consumia lentament, prims fils de fum blau s'alçaven de les metxes recremades fins al sostre".

Amb aquest escenari, no és estrany que, en

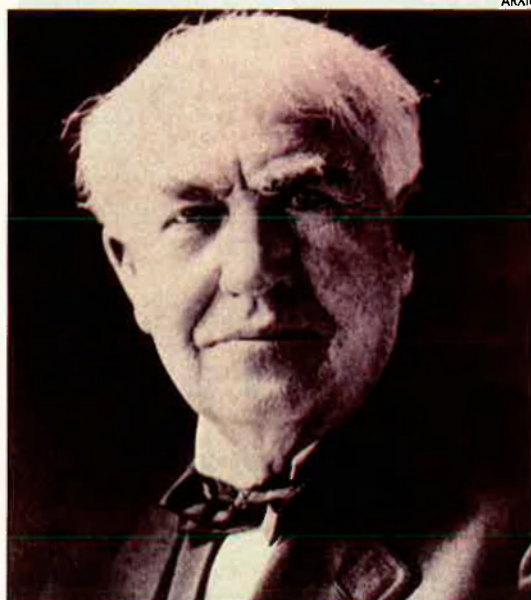
traslladar-se a Amèrica, el colpís l'anunci que aviat veurien l'estàtua de la Llibertat amb una torxa que "crema dia i nit i tanmateix no es consumeix mai: és llum elèctrica. A Amèrica hi ha un munt de meravelles com aquesta".

I a Amèrica troba moltes altres sobtants meravelles, tot un món de llum: "Com tenia per costum, va acostar-se de seguida a la finestra. Aleshores va veure per primera vegada la nit americana de prop, el cel envermellit, les lletres, les imatges i els senyals flamejants, centellejants, gotejants, roents, vermells, blaus, verds, platejats, daurats. Va sentir el sorollós cant d'Amèrica, les botzinades, les sirenes, els retrunys, els timbres, els grinyols, els cruixits, els xiulets i els udols".

Tot un concert de llum i so, coronat per un anunci: "Enfront de la finestra on Mendel s'havia recolzat, apareixia cada cinc segons l'ample rostre somrient d'una noia, format per espurnes i puntets guspirejants, la relluent dentadura en la boca oberta feta d'un bocí de plata fosa. Enfront d'aquesta cara surava una copa roig robí plena a vessar que es bolcava per si sola i n'abocava el contingut en la boca oberta. Després desapareixia i tornava a aparèixer plena a vessar d'un líquid roig robí i d'escuma blanca". Meravelles de l'electricitat, que permet que les torxes no s'apaguin ni es consumeixin i que els gots buits es tornin a omplir a l'instant!

Les ciutats canviaven de fesomia. I ara, com diu Patrick Süskind a *El colom* (1987), "a les ciutats de les multituds, mai no s'hi fa fosc de debò". I aquesta llum artificial crea una altra forma de viure. Ho diu una dona a *Pabellón de reposo* (1944), de Camilo José

Tot i que no fa tants anys que l'electricitat va substituir els quinqués, avui dia és impensable de desenvolupar l'activitat quotidiana sense l'ajuda de la llum elèctrica. És per això que Thomas Alva Edison (baix), el principal responsable d'aquest canvi, recull elogis de geni.

Cela. De primer evoca dues aparicions conjuntes: "Els llums de la ciutat s'encenen al mateix temps que els estels; semblen com tendres estrelletes sense força encara per llançar-se a volar elles soles per l'alt firmament". I després judica que amb aquests llums, "de nit podem mostrar la nostra eskena tota nua a qui la vulgui mirar, els nostres braços i les nostres espatlles rodones i rosades, els nostres pits gairebé sortint de l'escot, en les riallades del bar o en els llargs compassos dels valsos. La llum elèctrica permet allò que el sol no tolera; per això estimo la llum de les bombetes, la llum que resplendeix com el diamant quan la mirem amb els ulls mig clucs".

Una llum tan intensa que ho amara tot de tal manera que sentim com ens envaeix. Així, a *Una espia a la casa de l'amor* (1964), d'Anaïs Nin, Sabina "se sentia com si fos la ciutat, com si tots els llums, encesos de cop, produïssin una il·luminació vastíssima. Tenia llums als cabells, als ulls, a les ungles, als plecs del vestit de porpra, que ara s'anava tornant negre".

I uns altres evocuen les llums de la ciutat amb un petit record per als components químics que les fan possibles. "Els colors de la decadència, acumulacions de gas -xenó, neó, kriptó, argó- que xiulen des de l'interior de tubs de vidre prèviament emmotllats per a formar lletres i siluetes anatòmiques, llums que parpellegen una vegada i una altra, *Nu, top-less, sexe en directe, entra a conèixer-nos*". És la descripció que en fa Chet Raymo a *El nan astrònom* (1993).

D'una naturalesa ben diferent era l'anunci que va inspirar a John Kennedy Toole una de les dues novel·les que va publicar. Era un anunci semblant al que descriu al llibre i que crida l'atenció del protagonista. És una Bíblia de neó, un anunci que il·lumina l'església del predicador i que és de les poques coses que queden enceses quan es fa de nit i la gent apaga els llums. Una Bíblia de neó que dóna títol al llibre.

Edison, el geni. La llum també ofereix visions diferents d'allò que observem. Potser no ens n'adonem. Però Paul Auster ho comenta a *El Palau de la Lluna* (1989). El vell pintor que acull el protagonista li ho diu: "Imagini's mirant alguna cosa a les llums diferents que ens fan visibles les

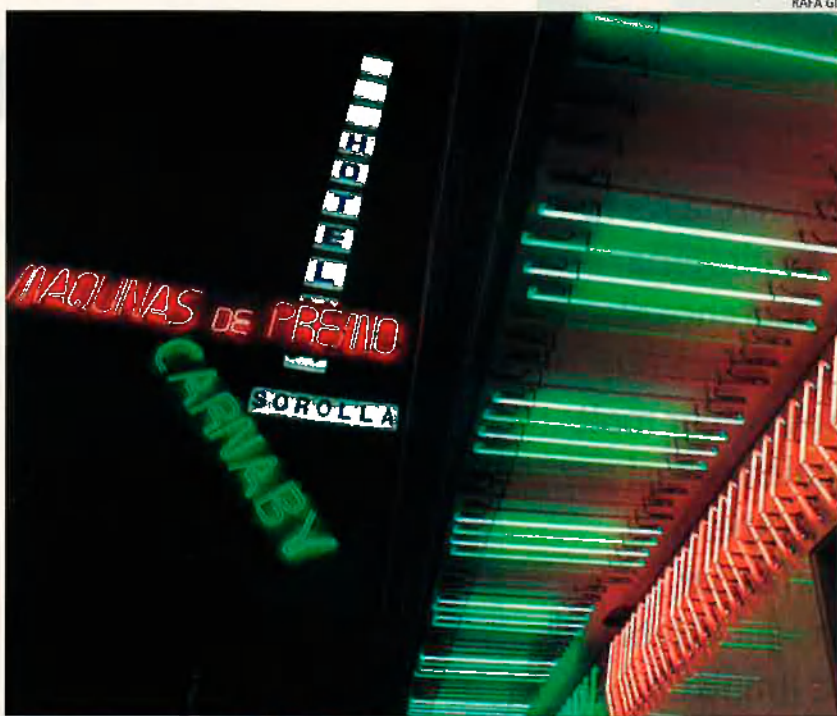
coses: la llum del Sol, la llum de la Lluna, la llum elèctrica, la llum de les espelmes, la llum del neó. (...) pensi acuradament com canvia l'aparença de l'objecte sota llums diferents". Són uns matisos que sovint se'ns escapen, éssers moderns que anem perdent la capacitat de copsar diferències i detalls.

En tot cas, l'electricitat ha canviat la fesomia del món. Edison va haver de lluitar molt per tal que s'adoptés la llum elèctrica. Però al final tots dos noms han quedat units i com un símbol de progrés: Edison i l'electricitat.

Edison és vist com un heroi. A *Juegos de la edad tardía* (1989) Luis Landero fa que, a un dels personatges, se li trenqui la veu quan esmenta Thomas Alva Edison, "el gran savi d'Amèrica", del qual diu que ell no té dret ni de pronunciar-ne el nom. I és que ell estudiava de nit, s'havia comprat un flex i "de vegades deixava d'estudiar tot pensant en la sort de tenir una bombeta incandescent per a mi sol. 'Potser mister Edison em veu ara des del cel', pensava, i parlava amb ell: 'Gràcies, mister Edison -li deia- ja veu que, gràcies al seu invent, puc estudiar jo ara, per molt fosc que sigui a fora'".

No totes les obres literàries el deixen com un heroi. A *El Paral·lel 42*, John Dos Passos, en les petites biografies que situa pel mig de la narració, parla del "Màgic de l'electricitat". Són tres pàgines intenses, en què l'autor cospa la personalitat d'Edison, que "treballava de dia i de nit i creà el fonògraf, la bombeta elèctrica incandescent i sistemes de generació, distribució, regulació i mesurament de corrents elèctrics, receptacles, agulles, aïlladors". "L'Oficina de Patents tenia molta feina preparant-li patents i inscripcions", però "mai no va ocupar-se de matemàtiques, del sistema social o dels conceptes filosòfics generalitzats". D'aquesta forma, Dos Passos ofereix la imatge de l'inventor que no pensa en les conseqüències dels seus invents, que no s'atura a reflexionar sobre beneficis i perjudicis. "Quan llegeix alguna cosa, tracta de dur-la a terme; quan se li acudeix una idea, se'n va al laboratori i la posa a prova". Res més que un inventor.

I, en canvi, Edison és l'heroi per a la majoria de personatges d'obres literàries que l'esmenten. Tornem a *Job*, de Roth. Alguns matisos irònics qualifiquen Amèrica: allà on el temps era valuós, "la pobresa, un vici; la riquesa, un mèrit; la virtut, la meitat de l'èxit; creure en un mateix, l'èxit sencer; el ball,

RAFA GIL

Els llums de neó són una imatge inequívocament urbana. Com urbana va ser la primera expansió de l'electricitat. Baix, Nova York, una de les primeres ciutats que va incorporar la llum elèctrica en els seus carrers.

higiènic; patinar, un deure; les obres de caritat, una inversió de capital; l'anarquisme, un delictes; els vaguistes, els enemics de la humanitat; els agitadors, aliats del dimoni; les màquines modernes, la benedicció del cel". I, per això darrer, "Edison, el gran geni".

El personatge de *Juegos de la edad tardía* creia que amb el temps "la pluja serà un botó, com la llum". I és que ell diu que té "molta fe en la ciència". Mendel, el protagonista de *Job*, també creu que aviat arribaran moltes més meravelles de la mà d'homes com Edison: "Aviat els homes volarien com ocells, nedarien com peixos, veurien el futur com profetes, viurien en una pau eterna i construirien gratacels fins els estels en completa harmonia. "El món serà ben bonic -pensava Mendel-, feliç, el meu nét! Viurà aquestes meravelles!" Amb tot, en la seva admiració pel futur s'hi barrejava l'enyorança de Rússia i el tranquil·litzava saber que seria mort abans d'aquests triomfs dels vius. No sabia per què. Però el tranquil·litzava. Ja era massa vell per a les coses noves i massa feble per als triomfs".

I és que el futur fascina i esporugueix. Com Mendel, ens delim pel futur, però ens provoca un cert temor. Per això, també ens alegra de pensar que potser sí que un dia farem ploure amb un botó o volarem com els ocells, però que l'electricitat té els seus límits. I ens tranquil·litza de pensar, tot recordant Valentina, que els sentiments no seran mai com els interruptors de l'electricitat, que amor i desamor tindran arrels més profundes que no pas els freds dispositius tecnològics.

Xavier Duran

RAFA GIL